

տիեզերքի բազմաճյուղիւնը անարգել կը դար-
գանայ ի միտս ծնողքներուն եւ ընտանիքներուն:
Դիտուած է թէ բազմաճյուղիւնը տանէն զբա-
ւար է աղքատ դասապարգեւու մը: Եթէ ամեն
ոք գիւրակեաց մարդիկներու զգուշաւորութեամբը
խորհէր իր սերունդին ապագային եւ հոգին վրայ,
երբեք պիտի չունենար աշխարհ ան մեծ անձնաւոր-
ութիւններն ու տաղանդները, ան մեծ գիտուն-
ներն եւ արուեստասուրները՝ որոնք մեծամասնու-
թիւնը զուակներ եղան աղքատ համայնքի:

Տնտեսագիտական աշխարհքի երեւոյթներն
ալ տարբեր չեն: Ամեն անշարժութիւն, սնանկու-
թիւն, յաճախ արգիւնք եւ չափազանց արտադրու-
թեան՝ որ իր կանոնաւոր աստիճանին կը դառնայ
աւելորդին փնայմամբը:

Ազատ ձգեցը մինչ ալ մեր մոտային ար-
տադրութեան սիրահարները, թթէ չենք իրա-
խուսեր կամ չենք կարող գրեմք իրախուսել,
զէթ թողունք գրեմք անարգել իրենց կոշմներ
եւ հապուսին մէջ: Ան որք որ թիւերին շափազանց
ածէ եւ ապրելու անկարող ըլլան, բնական բնորո-
ղութեամբ կը հաստատուի հասարակչութիւնը,
զբաւառը կը գիծանայ, հանձարաւորը կը փայլի,
խեղճին կը յառաջանայ, իսկ վայ տակրին ու
անկարողին...

Եթէ սա միտիթարուի իր բանաստեղծու-
թիւնները... որմ. ինչ հոգ...:

Գ. Բ. ՄԱՆՅԱՆ

Ե. Գ. — Պատիւ արժանաւորաց...

Պատուելի Ռուբենը, քաղաքացի, զորպետը
չէ չփութել, կ'ըսեն, խաբբերգի Պ. Ռուբեն Չար-
դարեանի հետ, կ'ուզէ անպատճառ մեծարուիլ
իր վարժապետ: Եթէ գիտնայի՝ աւաճուց՝ թէ ե-
ւանքն չէր փափաքեր, պիտի զոհանայի իրեն
առաւելելով քերականական սա վերլուծութիւնը,
օրինակի համար. «Բանից իմաց ունիցիր լեր»,
Բայց՝ են գէշ խաղը, կ'ըսեն գաղղիացիք, ան է՝ որ
լսել չ'ուզեր: Եթէ՝ ունիցիր «բանից իմաց»,
Պատուելի Ռուբենին բուն տեղը պիտի ըլլար թա-
ղայից վարչացը կամ եկեղեցիին զբաղակը:

Արցարեւ՝ ելի՛ւ ու սաղմոս կարգայ տպա-
գրական coquilleի մը առթիւ՝ ուր քաղաքացիք՝

* Հանդէսիս թիւ 8, Օգոստոսի արակին մէջ
տպագրական քանի մը սխալ տպագրած է, որոնք ընդոյր
նիւթ եղան «Արեւելեան Մասնիւ 1. Հոկտ. 19. Թունի
մէջ: — էջ 262 (Բ. ս.) «Անշնչի շնորհասական տա-
րբը» — 262-ին է «Բնականական» — էջ 262
(ա. ս.) տող 18-րդը: Պարբերութիւնը ուղղել է սա-
ւա. «Ապագայ Անգղի» որ ասը չէր կոխեր տունը,
անշատաւածի տարութիւն կը պահէր, որ ոչ կրնայ
էն քոյրը, ոչ դաստիարակած, ոչ հազուդեցած էր
զայն, ոչ կերակրած, ոչ անոր ցոցոցածը իր աշխա-
րային վտանգները, ոչ առաջնորդած էր անոր առաջին
քայլերուն կեանքի փշոտ ծամբուն վրայ, եւ օր մը՝ յան-
կարձ վայրենի ընտղին հպատակելով, կ'անհետացնէ
իւ քոյրը, իւ քրեակնքը»:

Փափաքողները կրնան քննել նախնական պար-
բերութեան ստուգութիւնը՝ դիմելով Պ. Գ. Մանյանի,
որ յօժարութեամբ պիտի ցոյց տայ քնազերք:

անհաճելի կերպով դարձեր է Քաղաքացի, pure
sang զբաղեցի գործ չէ: Սա այսպէս ըլլալով՝
Բնչ պետք իրեն զբաղել ընկերային եւ բարոյական
հարցերով: Արգէն՝ իբր ժամ սիրացու. մէկ հատիկ
է շարահանի հարցեր գեղեցիկը:

Իր անգն է նաեւ Պուստուկացի Պ. Մեհրապ
Նուպարեանի լոյս, անոր վարպետ հագածութեանը
տակ: Անկարելի չէ որ օր մը անոր յալորէ՝ իբր
զպրապաւոր՝ իրկիրի զբաղական առջեւ:

3/16 Հոկտեմբեր 1902:

Գ. Մ.

ՊԱՏՄԱՆՈՒ ՅՈՒԹ ԳԵՂՔԻ ՔԱՅՈՒՆՈՒԹԻՒՆԸ

Գեր. Ուղարկեան Մեհրապ Վ. Լեւոնան
նստող Ա. եւ Բ. կիլիկիոյ կաթողիկոսներուն ու-
կերաց փոխադրութեան վրայ իր գիտացած տարբեր
գտնելով՝ թէ Աղեքսանդրեան Աղեքսա Պարե-
պայծառին եւ թէ ստորագրողին ի գիր աւանդա-
ծէն՝ կու գայ երկրորդ անգամ իր կարծիքը պայա-
պանելու չ'ուզէ. «Երեւոյն ներկայ տարույս Աղեք-
սանին մէջ՝ «Պատմական շփոթ գէպը մը» վեր-
նագրով: Բայց ներուի իմ ըսել՝ թէ շփոթու-
թիւնն իր մտաց մէջն է, եւ այն ալ կրնար աւելի
ուղիղ ճամբով մը պարզել, եթէ ուղղակի գիտնամ
ընէր վերլուծելու անձանց եւ իմանար իրաց ճշմար-
տութիւնը: Երկու անձանց սուրներն ի Հոռոմ փո-
խադրուած են, կ'ըսենք Աղեքսանդրեան եւ ստա-
րագրողը, եւ կը տարբերիք միայն Արաշամբեր
որոշելու մասին: Ուղարկեան վարպետեան ալ եր-
կու անձանց սուրներուն ի Չմանա փոխադրութիւնը
միայն կը ճանչնայ, առանց նկատողութեան առ-
նելու: Թէ որոն մարմինը պատած էր ժամանակա-
պէս սուրեաց միայն վրայ: Մինչդեռ ստորագրող
այն փոխադրութեան մէջ Ա. կաթողիկոսին ու-
կերեւք միայն իշխած եւ երկրորդին վրայ լուած էր:
Չեմ գիտեր հիմայ թէ լուծութիւն խղճել ո՞վ է...
Ենթադրեմք վայրեան մը թէ եւ ըլլամ...: Քա-
ներորդ դարուն մէջ միթէ յանցանք է պատմական
շփոթ մ'ուղղել. եւ եթէ յանցանք է, ինչու ինքն
Աղեքսանդրեանին շփոթն ուղղեց: Ապապան խա-
բելու բաղձազորներէն չեմ:

Գրածներս ժամանակակից անձանց վկայու-
թեանն եւ գիւտական վաւերացիրներէն հանուած
են: Ըստ այսմ մեր ժամանակակից անձններէն
մէկը կը վկայէ թէ Լուսահոգի Գառապեան Բար-
սեպ Աղեքսանդրեան յայտնած է ի Լեւոնան վե-
րլուծելու սուրեաց ի Հոռոմ փոխադրութիւնը:
Թէ եւ Չմանա փոխադրութեանն եւրը: Բայց
այս վերլուծելն Անտոնեանը երբեք չէր ըսնէր:

Էջ 263 (Բ. ս.) վերջին տող. — «Գիրքս սիրեցին
Անիւն եւ Սեդո» — ուղղել է «Անիւն եւ Օսապըն:
ՆՍԻՐ»:

Եւ Յօդատեղերն առաջին խորհրդանշանին է
«Անտոնեան Միտաւորութիւն ի սկզբանէ հետեւ կիլիկիոյ
կաթողիկոսներն իրենանութեան կախում ունէր: Ասոր
վրայ խաղիչ հոս մեր նպատակն զուր է, եւ թէ այդպիսի
գաղափար իրկիր մըն է, զոր է հոս այս առիթով իւ
եղիւն մէջ բովանդակել, որով որքն ուրիշ անգամ էր կը
թողուր անոր լուծումը:

խնչպէս ուրեմն յօդուածագիրը կը հարցնեն թէ պէտք չէր մեզի իմացորեն լիննց փոխադրութիւն:

1865 Մարտ 15ին բարեխիշտական Սուքիաս Արքեպիսկոպոս Գաղաթճեան, Անտոնեան Միտաւնութեան ժամանակին Արքայայր, Վեպիտոնէն առ ողբացեալ Լ. Եղիա Վ. Նահապետեան, գաւառական մեծատուր ի Կ. Պոլսին, այսպէս կը գրէ. « Ի 6 ամսոյս կըքեցաք զմուրհակ վաճառման վանացո Յիսուսի փրկին, միայն զիշխարս բարեխիշտական նախնեայրս առ մեզ կաշեւ զտեղի բնակութեան նոցա յանձնեցաք զնոյի խուրի Հաննա Հապիպ կոչելոյ, ուսկից յայտնի կ'երեւայ թէ՛ որչափ յարգելի են մեզ՝ Անտոնեանցոյ համար, Լ. Արքայաժամ Աթթարի եւ անոր հարապառք Յակոբ Պետարոս Բ. Վաթողիկոսին սուրբեր, եւ կ'ուզէինք զանոնք՝ Հռոմոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ վանքին տալարանպետի մը ծախուած տունի՝ ուրիշ տեղ փոխադրել. բայց խառնից արեւմտեան զօւսարութիւնները հարկադրած են զմեզ թողուլ զանոնք առ այժմ՝ ուր որ են, սրնց հանգստարանք մեզ միայն ծանօթ է: Արք. մեզ՝ Անտոնեան միտաւնոցոյ համար, այն նաւերական սուրբերը Հռոմոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ վանքին շրջափակին մէջ են. ուրիշ ալ իւր ուզած տեղն ենթադրելու ազատ է: Էրմ մի քերթովմը եւ կամ անոր սուրբաշատ փոխադրուած տեղը՝ անոր բնասիրը կրնայ գիտնալ առեւել եւ ոչ օտար մը. եւ եթէ այդ բնասիրքէն մէկը պարագայից բերմամբ չգիտնայ, անոր անդիատութիւնը՝ շատերուն վկայութիւնը չէ կրնար եղծանել: »

Առ եւս գիտելի է թէ Արքայաժամ Աթթարի ստակական անձ մը չէր, եւ թէ զգաաշատ Հնդդիսի Գ'ուրթ թուոյն մէջ հրատարակուած Անտոնեան Սրբաբնութեան համառոտ պատմութիւնը չէր, այլ անոր հիմնարկէրն միայն: Եւ չէր ալ կրնար ըլլալ. վասն զի չէ հնար սեւէ գրագէտի, որքան համառօտարան ըլլայ, երկու հարիւր տարուան բարդական բնասիրի մը բազմաթիւ անհաստեւունք ուրծն կենալը՝ չորս թղթի մէջ բովանդակել:

Հ. ՅԱՅԵԱՅ Վ. ՍՐԱՊԵՆԱՆ

ՄԱՌԱՐԱՆ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

U. FINCK FRANZ NICOLAUS — Lehrbuch der neost-armenischer Literatursprache nach Mitwirkung von Stephan Kanajanz, bearbeitet von —. Vagarschapat—Marburg, 1902.

P. GULIAN KEVORK H. — Elementary modern Armenian grammar. Vienna—Heidelberg, 1902.

Երբ առջեւն ունիք գերմաներէն եւ անգլիներէն լեզուս գրուած կրկն, քերականութիւն, որ կը գիտնի՝ արեւելեան եւ արեւմտեան արդի հայերէն լեզուները ստիկելու ձեւնադրելլալ: Քանի որ այս երկու քերականութեանց նպատակն իրարմ տարբեր է, հարկ էր որ յօդին առաջին կ'ենթադրէ տարբեր ըլլար, ըստ որում առաջինը կ'ենթադրէ

մասամբ գրաբարի ծանօթութիւնը, իսկ երկրորդը նպատակ ունի աշխարհաբար ստիկելուն այնպէս, որ բերարժէն անգէս եւն հայերէնի. առաջնոյն ոճը՝ լոկ գիտնական-տեսական է, իսկ երկրորդինը՝ գործնական-քրոնցարական: Աստի հարկը կը ստիպէ որ ասոնց վրայ զատ զատ խօսենք:

1.

« Հայագիտութեան Հանդիսին խմբագրապետը՝ Դր. Ֆ. Ն. Ֆինկ՝ Յառաջարկին մէջ (էջ I—VI) այսպէս կը բացատրէ իր գիտումը. « Այս գրքին ստիկելընէն ուզածն է Արեւելեան Հայոց լեզուն, որ որչափ ալ երեւանի գաւառաբարբառին վրայ է հիմնուած, սակայն մեծապէս ազդուած է՝ արուեստական կերպով պահպանուած հին հայերէնէն: Այս լեզուն իր այժմեան կերպարանքն առած է Արւիկանի ուղի. հարողք գործունէութենէն ետքը՝ գլխաւորաբար Ստ. Նապարեկանի, Միքայէլ Նալբանդեանի եւ Ռաֆայէլ Պատկանանի ձեռքը: Յայտնի է թէ ամէն արեւելեան հայ՝ անխոր այս լեզուն չէ գործածեր. բայց ընդհանրապէս կը նկատուի իբր օրինակելի կամ իբր օրինակ արժող լեզու. եւ իբր այսպիսի՝ եթէ ոչ պատկառելի, գէթ մտադրութեան արժանի մասնագիտական մը լեզուն է, եւ նոյն իսկ գաւառաբարբառ խօսողներուն շրջանին մէջ՝ առօրեայ պէտքը գոհացնելու չափ՝ կը հասկըցուի: »

Երբ առարկային տրուած այս սահմանը, բնական է թէ կը պահանջէ, որ ի բաց թողուի այն ամէն բան, ինչ որ միայն գաւառաբարբառնէն յատուկ է, զ. օր. ինչպիսի տեղ ինչ արտասանութիւնը, ինչպիսի տեղ ինչ խօսք, որ այսպիսիք անանի ուղորդական եղած են, որ՝ խօսողին կամ մացը գէժ ու յանգեալ՝ թատերաբանին վրայ, քաղով եւ ճառասացութեան մէջ անգամ կը գործածուին, ան յայտնատակ շփոթողիցի, զ. օ. ինչ քառնսն սնն կը սյառտասանութիւնը:

Դասագիրքս ճամբայ պիտի հարթէ՝ ոչ այնչափ արեւելեան Հայոց գրական լեզուին լեզուն ծախնալով, որչափ անոր տիրելու, ինչու որ՝ ասանկ թիւ մշակուած գաշտի մը վրայ՝ կը պահանջուի որ գլխաւորաբար նկատողութեան առնուի այս տիրելը կամ գէթ անոր մէկ մասը, որ հնարաւոր կ'ընէ լեզուն կազմութեան վրայ ակնարկ մ'արձակել: Այս վախճանին համեմատ՝ քերականական կանոնները գլխաւորաբար՝ ստիկելը գիւրացնելու միջոց ըլլալուն են լոկ. ասոր անհրաժեշտ հետեւութիւնն այն կ'ըլլայ, որ նիւթին վրայ խօսուած տունն յերեւան կ'ընէ ինչ ինչ անմիջականութիւն, ինչ ինչ ըստ երեւութի՝ ոչ ուղիղ բան: Օրինակի համար՝ այս կարգէն է, երբ մերթ ձայնի եւ մերթ ատար հիմ կը բռնուի, երբ հարցումներ յոյժակին՝ հարցումներ կը տարհուի եւ ոչ թէ հարցումներ, թէ եւ այս վերջինը շատ առեւել ցանկալի ըլլայ լեզուաբոյր պատմաբանին: Ի մասնաւորի աս կ'տոր կ'ուզեմ շեշտել, որ երբ Տոն հնէ գրաբար ձեւերը մասնանի կ'ընեն, ասով գաղաղարայ վրայ պատմական քերականութեան գործը չէ գործմունք, այլ լոկ գիտումն է գրաբարագէտներուն յիշեցնելը, ինչ որ իրենց արգէն ծանօթ է: